

کمیته دستگاہی کرسی های نظریه پردازی، نقد، مناظره، نوآوری، ترویجی و آزاداندیشی مجتمع حوزوی امام رضا علیه السلام



کرسی علمی - ترویجی

کمیته دستگاہی کرسی های نظریه پردازی، نقد، مناظره، نوآوری، ترویجی، آزاداندیشی، مجتمع حوزوی امام رضا علیه السلام



ناقد:

دکتر احمد فرزین فر

(معاون پژوهش پژوهشگاه فقه و علوم انسانی امام رضا علیه السلام)

مدیر:

آقای یوسف رضا زارع ایوبی

(سرپرست پژوهشگاه فقه و علوم انسانی امام رضا علیه السلام)

ارائه دهنده:

دکتر احمد شفیعی نیا

موضوع:

المبنى الفقہی للمقاومہ من حیث الباعث

مکان: پژوهشگاه فقه و علوم انسانی امام رضا علیه السلام

زمان: یکشنبه، ۱۶/۰۶/۱۴۰۴، ساعت ۰۹:۰۰ الی ۱۱:۰۰

اطلاعات بیشتر: @ifhs_ir

لینک جلسه: <https://gharar.ir/r/afc3333f>

متن پیاده شده اولین کرسی علمی و ترویجی کمیته دستگاهی مجتمع حوزوی امام رضا علیه السلام

معاونت اجرایی پژوهشکده فقه و علوم انسانی امام رضا علیه السلام

شهریور 1404

کرسی علمی و ترویجی کمیته دستگاهی مجتمع حوزوی امام رضا علیه السلام

❖ 1. زارع، مدیر جلسه:

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين و صلى الله على سيدنا و نبينا محمد و آله الطاهرين، و لعنة الله على أعدائهم أجمعين إلى قيام يوم الدين. عرض سلام و ادب و احترام دارم خدمت استادان ارجمند، پژوهشگران گرامی و حضار محترم که در این محفل علمی و ترویجی حضور یافته‌اید. به حول و قوه الهی، امروز توفیق داریم در قالب سلسله نشست‌های کرسی‌های علمی - ترویجی مجتمع حوزوی امام رضا علیه السلام، با موضوع «المبنى الفقهي للمقاومة من حيث الباعث» گرد هم آییم. این نشست، به فضل الهی، فرصتی است برای بازخوانی و تعمیق مبانی فقهی در نسبت با مسئله مهم و بنیادین «مقاومت»، آن هم از منظر «باعث و انگیزه»، که از حیث نظری و عملی، جایگاه ویژه‌ای در فقه اسلامی دارد.

در این جلسه، استاد معظم جناب آقای دکتر احمد شفیعی‌نیا، سرپرست پژوهشکده فقه و علوم انسانی امام رضا علیه السلام، ارائه‌دهنده خواهند بود و سپس جناب آقای دکتر احمد فرزین‌فر، معاون پژوهش پژوهشکده، به عنوان ناقد، دیدگاه‌های علمی خویش را در نقد و بررسی مطالب طرح خواهند کرد. وظیفه بنده در این جلسه، تنها مدیریت جریان علمی گفت‌وگوست. اکنون با کسب اجازه از محضر اساتید، جلسه را آغاز می‌کنیم و از جناب آقای دکتر شفیعی‌نیا دعوت می‌کنم که به ارائه بحث خویش بپردازد.

❖ 2. شفیعی نیا، ارائه دهنده

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين و صلى الله على محمد و آله الطاهرين

خدا را سپاسگزاریم که این جریان علمی در پژوهشکده برای اولین بار کلید خورد و ان شاء الله به تدریج به سمتی حرکت کنیم که پربارتر و گسترده‌ای فراگیرتر داشته باشد و بتوانیم آرا و نظرات علما و صاحب‌نظران رشته‌های مختلف، خصوصاً فقه و علوم انسانی، را به مخاطبین ارائه کنیم.

متن پیاده شده اولین کرسی علمی و ترویجی کمیته دستگاہی مجتمع حوزوی امام رضا علیه السلام موضوع امروز ما با عنوان «المبني الفقهي للمقاومه من حيث الباعث» یا به عبارتی خاستگاه فقهی مقاومت است؛ یعنی انگیزه‌ای که باعث می‌شود مقاومت واجب شود و مسلمانان آن را بر خود لازم بدانند.

قبل از ورود به اصل بحث، چند نکته قابل توجه است که در فهم مطالب بعدی اهمیت دارد: دشمنان ما سعی دارند با بهره‌گیری از برخی مباحث فقهی و عناوین اسلامی، اسلام را به نقد بکشند و زمینه اسلام‌هراسی را فراهم کنند. این تحلیل‌ها غالباً ناپخته و مبتنی بر برداشت‌های ناقص است و برای درک صحیح آن‌ها نیاز به توضیح و تحلیل دارد.

یکی از محورهای مورد دستاویز دشمنان، موضوع جهاد و مقاومت است. آنان اسلام را دینی خشونت‌طلب معرفی می‌کنند، در حالی که نگاه‌های اسلامی، خصوصاً در فقه و کلام، مملو از رحمت و رعایت حقوق انسان‌ها و محیط زیست است. حتی در جنگ نیز، مقررات و محدودیت‌هایی برای حفظ جان و اموال مردم و اسرای جنگی وجود دارد.

در دهه‌های اخیر و پس از پیروزی انقلاب اسلامی، جریان اسلام‌هراسی و شیعه‌هراسی کم‌رنگ شده و اعتماد جهانی نسبت به اسلام و مسلمانان افزایش یافته است؛ شاهد آن حضور گسترده مردم در حمایت از مظلومین جهان، به ویژه در غزه است.

مراتب مقاومت در نگاه ارائه‌دهنده شامل حفظ اصل اسلام و دین خدا، حفظ کشورهای اسلامی و بلدان مسلمانان و حفظ حقوق و عزت مسلمانان در سطح جهانی است. در هر یک از این مراتب، مقاومت دارای خاستگاه و ادله خاص خود است و وجوب آن بر اساس منابع فقهی مشخص می‌شود.

سؤال بنیادین این است که فقها چرا مقاومت را واجب می‌دانند؟ چه ملاک و منتهی باعث می‌شود که مقاومت بر مسلمانان واجب شود و تخلف از آن گناه باشد؟ دو نگاه اصلی در میان فقهای عظام وجود دارد: مقاومت به دلیل اختلاف اعتقادی با کفار، به سبب ایمان به توحید و عدم پذیرش آن توسط دیگران و مقاومت به منظور حفظ کشورها، حقوق و عزت مسلمانان در مقابل تهدیدات خارجی.

1

مسلمانان با کفار وارد جنگ یا مقاومت می‌شوند نه لزوماً به دلیل تعرض عملی، بلکه به سبب تفاوت بنیادی در اعتقادات. هدف مقاومت، حاکمیت توحید و برقراری اسلام است.

2

اختیار اعتقاد را برای انسان‌ها باز گذاشته است و مسلمانان موظف به اجبار نیستند؛ اما زمانی که دشمنان به حدود اسلامی تعرض کنند، پاسخ به عدوان و تجاوز، ضرورت شرعی دارد و تخلف از آن، گناه کبیره است.

در ادامه بحث، ادله و اقوال فقها بر اساس منابع اسلامی، آیات و روایات مرتبط با هر یک از این دو مبنا بررسی می‌شود.



یکی از مبانی مقاومت این است که مسلمانان در مقابل کفار وارد جنگ می‌شوند یا مقاومت می‌کنند، زیرا دو اعتقاد با هم درگیر شده‌اند و باید یکی بر دیگری حاکم شود. هدف این است که توحید و یگانگی خداوند (اسلام) حاکم شود.

در این نگاه، ضرورت مقاومت محدود به تعرض عملی دشمن نیست؛ حتی صرف اعتقاد غیر توحیدی کفار کافی است تا مسلمانان وارد عمل شوند.

متن پیاده شده اولین کرسی علمی و ترویجی کمیته دستگاہی مجتمع حوزوی امام رضا علیه السلام



خداوند اختیار اعتقاد را برای انسان‌ها باز گذاشته و مسلمانان موظف به اجبار دیگران در پذیرش اسلام نیستند. اما مقاومت و جهاد واجب می‌شود وقتی که دشمنان به حدود اسلامی تعرض کنند، اعم از تهدید دین، کشورهای اسلامی، منابع طبیعی، جان و عزت مسلمانان. در این شرایط، دفاع و مقاومت واجب است و ترک آن گناه کبیره محسوب می‌شود.



در میان علمای گذشته، خصوصاً در میان شیعه، غالباً مبنای اول مورد تأکید بوده است؛ یعنی مقاومت و دفاع به دلیل وجود کفار و اختلاف اعتقادی واجب است.



شیخ طوسی رحمت‌الله علیه می‌فرماید: «إن الله تعالى اوجب امتناع من قتل المشركين بشرطین»؛ یعنی خداوند واجب کرده که مشرکین را نکشیم، به شرط اینکه توبه کنند و نماز اقامه کنند. اگر این دو شرط محقق نشود، مبارزه و جهاد واجب است، زیرا تضاد بین اعتقاد توحیدی و اعتقاد شرک‌آلود به مرحله عمل رسیده است. با این حال، فقها استثنائاتی قائل شده‌اند: زن‌ها، کودکان، سالمندان و افراد ناتوان نباید کشته شوند. این نشان می‌دهد که کفر صرف علت کشتار نیست، بلکه موضوع جنگ انسانی است که علاوه بر انسان بودن، اعتقاد کافرانه دارد.



امام شافعی بیان می‌کند: کسی که ایمان بیاورد، سپس مرتد شود و دوباره ایمان بیاورد، حکم مسلمانی بر او جاری است. اگر کسی مرتد باقی بماند و توبه نکند، حکم کفر و امکان مقابله با او وجود دارد. بنابراین، صرف اعتقاد کافرانه، بدون تجاوز یا تهدید عملی، مبنای اولیه وجوب مقاومت نیست؛ بلکه موضوع مرکب از انسان و اعتقاد اوست.

مبنای دوم در میان معاصرین شیعه

این دیدگاه بر تجاوزگری و تهاجم عملی کفار تأکید دارد. تا زمانی که کفار تعرض نکرده‌اند، هیچ وجوب شرعی برای مقاومت وجود ندارد. اما با شروع تجاوز، دفاع و مقابله واجب می‌شود.



وجوب جهاد با کفار بر اساس اعتقادشان بیان شده است، اما فقها تأکید کرده‌اند که زنان، کودکان و سالمندان مستثنی هستند.

این نشان می‌دهد که «کفر صرف» علت مستقیم حکم نیست، بلکه موضوع، انسان به همراه اعتقاد اوست. فقها با این تقسیم‌بندی، هم موضوع و هم حکم را مشخص کرده‌اند.

- مبنای اول: اعتقاد کفرآلود کفار، غالباً در علمای گذشته شیعه.

- مبنای دوم: تعرض و تجاوز عملی، غالباً در میان معاصرین شیعه و برخی اهل سنت.

در هر دو نگاه، دفاع از اسلام، حقوق مسلمانان و مرزهای شرعی، محور عمل و وجوب مقاومت است.

ب

✓ برای روشن شدن مباحث، نمونه‌هایی از فقهای بزرگ ارائه می‌شود. شهید اول بیان می‌کند: «ولا يجوز قتل الصبيان والمجانين و النساء و الخ... الا مع الضروره»
یعنی قتل کودکان، دیوانگان و زنان واجب نیست، حتی اگر در جنگ مشارکت کرده باشند، مگر در حالت ضرورت. مفهوم این است که کشتن کسانی که معاونت یا مشارکت در جنگ دارند، واجب است؛ اما باز هم استثناهایی برای کودکان، زنان و دیوانگان وجود دارد.

✓ صلاح الدین زرکلی بیان می‌کند که مسلمانان نباید با کفار کاری داشته باشند و زندگی عادی آنان را مختل کنند، زیرا خداوند خلق نکرده است تا همه کفار نابود شوند.
قتل کفار تنها در شرایط خاص و به دلیل اقدامات تجاوزگرانه آنها واجب است، نه صرف کفر و عدم ایمان.



اصل مقاومت در اسلام، یک حق عقلانی و فطری است، اما تعیین مصادیق آن با نگاه شرعی و معیارهای مستند به قرآن و سنت انجام می‌شود.

طرفداران مبنای اول استدلال می‌کنند که «کافر بودن» خود سبب وجوب کشتار است، اما قرآن آیات متعددی دارد که این ادعا را محدود می‌کند: اگر کفار توبه کردند، نماز خواندند و زکات دادند، دیگر جنگ با آنان واجب نیست. مثال: آیه «فإذا تابوا وأقاموا الصلاة وآتوا الزكاة فخلوا سبيلهم» نشان می‌دهد که توبه و پذیرش اسلام، جنگ را متوقف می‌کند.

مبنای اول و تجاوزگری

مبنای دوم مقاومت، تجاوز و تهدید عملی کفار را علت وجوب دفاع می‌داند.
آیاتی مانند «ألا تقاتلون قوم نكثوا إيمانهم وأخرجوا الرسول...» بیانگر آن است که پیمان‌شکنی و تعرض، عامل اصلی مواجهه است. روایات متعددی نیز بر همین معنا دلالت دارند، مانند توصیه به پرهیز از آسیب به زنان، کودکان و سالمندان که دیگر متعرض نیستند.

اصل همزیستی مسالمت‌آمیز

اسلام اصل تعایش سلمی با کفار را نیز پیش‌بینی کرده است: مسلمانان باید با همه مردم دنیا زندگی مسالمت‌آمیز داشته باشند و تعاملات اقتصادی، فرهنگی و سیاسی برقرار کنند.
تنها در صورت تجاوزگری عملی دشمن، پاسخ دفاعی و مقاومت واجب می‌شود.
تجربه تاریخی نشان می‌دهد که کشورهای اسلامی، به‌ویژه جمهوری اسلامی، غالباً در حالت دفاع و مواجهه با تجاوز بوده‌اند و اقدام اولیه جنگی نداشته‌اند.

متن پیاده شده اولین کرسی علمی و ترویجی کمیته دستگاهی مجتمع حوزوی امام رضا علیه السلام

خلاصه و اهمیت بحث

تجربه تاریخی و منابع فقهی نشان می‌دهد که مقاومت بر اساس دو مبنا شکل گرفته است: اختلاف اعتقادی (کفر و شرک) و تجاوزگری و تعرض عملی.

در هر دو نگاه، دفاع از اسلام، حقوق مسلمانان و مرزهای شرعی محور عمل است.

تبیین مبانی فقهی مقاومت نیازمند دقت‌های روشی و اجتهادی است که در ارائه جناب دکتر شفیعی‌نیا مورد توجه قرار گرفت.

❖ 3. آغاز بخش نقد و گفتگو، فرزین فر

در ادامه، نقد و گفتگو با حضور جناب آقای دکتر احمد فرزین فر آغاز می‌شود.

دکتر فرزین فر ضمن تبریک میلاد پیامبر اکرم و امام صادق علیهماالسلام، نکات مهمی درباره کاربردی بودن بحث مقاومت و ارجاع به منابع اهل سنت و شیعه مطرح کردند.

ایشان بر این نکته تأکید کردند که جهاد و دفاع، مصادیق متفاوتی دارد و برخی گروه‌ها بر این باورند که حکم جهاد در زمان معصوم واجب بوده ولی امروزه نسخ شده است.



دیدگاه‌های مختلف نسبت به جهاد امروز: برخی گروه‌ها مانند قادیانیه، معتزله هندی و حزب جوانان ترکیه معتقدند که حکم جهاد امروز نسخ شده و واجب نیست.

این فرض اگر پذیرفته شود، مسائل متعددی ایجاد می‌شود: آیا مسلمانان در مواجهه با تجاوز دشمن حق دفاع دارند یا نه؟ آیا این دفاع، مقاومت محسوب می‌شود؟ اگر کسی در این دفاع کشته شود، حکم شهید بودن، غسل، دفن و حقوق شرعی او چیست؟



حتی اگر جهاد به طور شرعی نسخ شده باشد، وجوب مقاومت از دلایل دیگر نیز تأمین می‌شود: فطرت انسانی و عقل انسان، ضرورت حفظ دین، کشور و جامعه اسلامی. نتیجه این است که وجوب مقاومت همچنان پابرجاست، اما برخی احکام فرعی مانند غسل شهید ممکن است تغییر کند.



برای وجوب مقاومت، آیا تجاوز باید بالفعل رخ دهد یا حتی نیت و احتمال تجاوز کافی است؟ فقها اختلاف دارند: برخی معتقدند ضرر یا تجاوز باید قطعی باشد و برخی احتمال قوی و محتمل تجاوز را کافی می‌دانند، به ویژه اگر تهدید دینی، سیاسی، اقتصادی یا فرهنگی باشد.

✓ مثال تاریخی: تدارک لشکر برای جنگ تبوک قبل از آغاز حمله رومی‌ها.



سؤال اصلی: آیا «لثودوانهم» نیازمند ظهور عداوت و تجاوز آشکار است یا تنها نیت و قصد دشمن کافی است؟ پاسخ: اصل

متن پیاده شده اولین کرسی علمی و ترویجی کمیته دستگاهی مجتمع حوزوی امام رضا علیه السلام مقاومت شامل تجاوز نظامی آشکار، فرهنگی، اقتصادی و حتی تربیتی نیز می‌شود. بنابراین، مقابله با دشمن تنها محدود به جهاد نظامی نیست، بلکه در تمامی ابعاد تجاوز قابل تحقق است.

جمع بین مبنای اول و اصل همزیستی مسالمت آمیز

اصل اولیه اسلام بر تعایش سلمی و همزیستی مسالمت آمیز با دیگران تأکید دارد.

ب

مرحله اول: ممنوعیت جنگ و دعوت به عبادت، مرحله دوم: اذن جهاد به دلیل کفر یا ظلم، مرحله سوم: دفاع در مقابل هجمه دشمن. نتیجه این است که کسی که تجاوز نمی‌کند، حق پاسخ ندارد، اما تجاوز آشکار یا محتمل، پاسخ مشروع را ایجاب می‌کند.

آیه «لا اکراه فی الدین» مربوط به اختیار در دین است، نه مشروعیت تجاوز یا دفاع. مسلمانان نمی‌توانند با اجبار دیگران به اسلام بیاورند، اما اگر دشمن به مسلمانان و اسلام آسیب برساند، مقاومت واجب است.

مقاومت شامل حوزه‌های متنوع شده است: نظامی و دفاعی، اقتصادی، فرهنگی و تربیتی، سیاسی و تمدنی. بنابراین، هرگونه تعرض به مسلمین در هر حوزه، مشروعیت پاسخ و مقاومت را دارد.

❖ 5. جمع‌بندی و پیام اصلی، مدیر جلسه زارع

فقه مقاومت تنها به ظاهر اعمال مکلفان توجه ندارد، بلکه انگیزه و باعث عمل نیز اهمیت دارد. مشروعیت عمل فقهی تنها با نیت الهی و دفاع از امت اسلامی کامل می‌شود. نتیجه این است که مقاومت بر اساس تکلیف شرعی، دفاع از اسلام و جلوگیری از تعرض، همچنان واجب است، حتی اگر جهاد ابتدایی یا فرعی در عصر حاضر مورد بحث باشد.

از استادان محترم، جناب آقای دکتر شفیعی‌نیا به عنوان ارائه‌دهنده، و جناب آقای دکتر فرزین‌فر به عنوان ناقد، و همچنین از حضار گرامی که با حوصله و دقت در این گفت‌وگو همراهی فرمودند، صمیمانه تشکر کنم.

بحث امروز حول «المبنى الفقهی للمقاومة من حیث الباعث» به ما نشان داد که فقه، تنها به ظاهر افعال مکلف بسنده نمی‌کند؛ بلکه «باعث و انگیزه» در افعال، از جمله در مسأله خطیر مقاومت، نقش اساسی دارد. اگر مقاومت صرفاً از سر عصبیت یا منافع شخصی شکل بگیرد، تفاوتی بنیادین خواهد داشت با مقاومتی که بر اساس تکلیف شرعی، دفاع از امت اسلامی و اطاعت خداوند صورت می‌گیرد.

متن پیاده شده اولین کرسی علمی و ترویجی کمیته دستگاہی مجتمع حوزوی امام رضا علیه السلام این زاویه نگاه، یعنی توجه به «باعث»، دریچه‌ای نو به روی پژوهش‌های فقهی می‌گشاید و نشان می‌دهد که مشروعیت و ارزش عمل در فقه اسلامی، تنها با نیت صحیح و انگیزه الهی کامل می‌شود. به همین دلیل، نقد و بررسی امروز، ما را متوجه اهمیت بیشتری نسبت به این بُعد پنهان ولی بنیادین در فقه مقاومت کرد.

امیدواریم استمرار چنین کرسی‌ها، ما را در تعمیق مبانی دینی و پاسخ به نیازهای معاصر امت اسلامی یاری دهد. از همه عزیزان بار دیگر سپاسگزاری می‌کنم و جلسه را با دعای خیر برای توفیقات علمی و عملی همگان به پایان می‌رسانیم.

و السلام علیکم و رحمۃ الله و برکاته